

OSMANLI PADİŞAHLARININ YURT İÇİ GEZİLERİ
(BİR KRONOLOJİ DENEMESİ)
DOMESTIC EXCURSIONS OF OTTOMAN SULTANS
(A CHRONOLOGICAL ESSAY)

MEHMET MERCAN

Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
Assoc. Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Letters, Department of History.
mmercan@kmu.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-5489-9360

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute
TAED-60, Eylül-September 2017 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 17.01.2017
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 11.07.2017
Sayfa-*Pages* : 459-474
DOI- : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat3714>

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by iThenticate.

OSMANLI PADİŞAHLARININ YURT İÇİ GEZİLERİ
(BİR KRONOLOJİ DENEMESİ)
DOMESTIC EXCURSIONS OF OTTOMAN SULTANS
(A CHRONOLOGICAL ESSAY)

MEHMET MERCAN

Öz

Osmanlı Devleti'nin yönetimi altında bulunan topraklar üç kıtaya yayılmış ve geniş bir coğrafyada yer almaktaydı. Bu nedenle taşrada yaşayan halk ile hükümdar arasındaki ilişki sadece yazışmalarla sınırlı kalmıştır. Bu durum; taşradakiler ile yöneticiler arasındaki ilişkilerin yeterince gelişmemesine sebep olmuş, halkın hükümdara ulaşmasını, hakkını aramasını, hükümdar-halk bütünleşmesini, âdil bir idarenin sağlanmasını güçleştirmiştir. Bu sebeple Osmanlı padişahları Sultan II. Mahmut'tan itibaren memleket gezilerine çıkmaya başlamışlardır.

Osmanlı tarihinde ilk defa Sultan II. Mahmut, memleketin durumunu yakından görmek, halkın ihtiyaçlarını yerinde tespit etmek ve şikâyetlerini dinlemek için yurt içinde gezilere çıkmıştır. Padişah bu geziler sırasında vatandaşların sıkıntılarını dinlemiş ve bunların halledilmesi için yetkililere gerekli emirleri vermiştir. Ayrıca yerleşim yerlerinde bulunan, başarılı askerî ve mülki erkânı huzuruna kabul ederek taltif etmiştir. II. Mahmut'tan sonra hemen bütün Osmanlı padişahları yurt içi gezilere çıkmışlardır. Eldeki yazıda bu geziler kronolojik olarak ele alınarak bunların değerlendirmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sultan II. Mahmut, Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz, Sultan II. Abdülhamid, Sultan V. Mehmed Reşad, seyahat.

Abstract

The territories under the rule of the Ottoman State extended to three continents and covered a vast geography. Therefore, the relationship between public communities living in the back country and Sultans were limited with correspondence only. So, the relationships between public communities living in the back country and rulers did not develop sufficiently and it became difficult for the public to access their ruler, seek their rights, and enjoy a union with the administration and a fair management. Beginning with Sultan Mahmud II, however, Ottoman Sultans began to make excursions across the country.

Sultan Mahmud II, for the first time in the Ottoman history, made domestic excursions to be able to observe the situation in the country in person, determine the needs of local communities in place, and listen to their complaints. During these travels, the Sultan listened to the problems of his citizens and gave orders to officials for resolving such problems. Besides, he received successful local military and administrative dignitaries and rewarded them. Following Mahmud II, all the Ottoman Sultans made such domestic excursions. The current essay discusses and assesses these excursions chronologically.

Key Words: Sultan Mahmud II, Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz, Sultan Abdul Hamid II, Sultan Mehmed V, excursion.

Giriş

Osmanlı padişahlarının tebaasını adaletle yönetmek için çaba sarf ettikleri, onların sıkıntı ve dertleriyle yakından ilgilendikleri bilinen bir gerçektir. Ancak Osmanlı Devleti'nin yönetimi altında bulunan toprakların üç kıtaya yayılarak geniş bir coğrafyada yer alması, taşrada ve uzak yerlerde yaşayan halk ile hükümdar arasındaki ilişkinin sadece yazışmalarla sınırlı kalmasına neden olmuştur. Bu durum, taşradakiler ile yöneticiler arasındaki ilişkilerin yeterince gelişmemesine yol açmış; halkın hükümdara ulaşmasını, hakkını aramasını, hükümdar-halk bütünleşmesini, âdil bir idarenin sağlanmasını güçleştirmiştir. Bu duruma Sultan III. Selim'in isteğiyle lâyiha yazan Tatarcık Abdullah Efendi de dikkat çekmektedir.

Abdullah Efendi, lâyihasında Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri karada ve denizlerde birçok fütuhât gerçekleştirdiğini ve 30-40 ülkeyi yönetimi altına aldığını, buralarda padişahlar adına hutbeler okunduğunu belirtmektedir. Lâyhada ilk dönem padişahlarının israf etmedikleri yani lüzumundan fazla bina inşa etmedikleri ve harcamada bulunmadıkları, ordularının başında seferlere katıldıkları da yazılıdır¹.

Tatarcık Abdullah Efendi, Osmanlı padişahlarının barış zamanında ise rahat ve rehavete, israfa, süse meyletmeyip sefere çıkacakmış gibi hazırlandıklarını, bir yerde uzun müddet ikamet etmediklerini ifade etmektedir. Bu bağlamda padişahların İstanbul'da uzun süre oturmadıkları, yerlerine bir veziri kaymakam ve dirayetli bir sekbanbaşı bırakıp, kubbe vezirleri ve devlet ricali ile Edirne'ye gittikleri, buradan bazen avlanmak bazen dinlenmek için Dimetoka, Cısr-i Ergene, Keşan, Malkara, Gümölcine, Hasköy, Sultanyeri, Filibe ve Zağra-i Atık, Sofya, Yenişehir ve Siroz/Serez havalilerine, Anadolu tarafında ise Bursa ve civarını teşrifleri lâyihadan öğrenilmektedir. Bu ziyaretlerde bir yandan tüfek atmak ve kemankeşlik gibi işlerle iştigal edilip idman yapılırken diğer yandan ülkenin idaresi, valiler, zabıtlar, ayanlar ve ahalinin durumu hakkında bilgi alınmaktaydı. Padişahlar halka iyi davranılması, zulmedilmemesi hususunda yöneticilere gerekli uyarılar yapmaktaydılar. Böylece hem ülkenin ve halkın durumu yerinde görülüp adaletli bir yönetim için çaba harcanmakta hem de ordu sefere hazır tutulmaktaydı².

Abdullah Efendiye göre, benzer şekilde Acem ve Hint melikleri de başkentlerinde uzun müddet vakit geçirmeyip daima ülkelerini gezmektedirler. Düvel-i Nasara (Avrupa Devletleri) yöneticileri ise kendi memleketlerini daima gezdikleri gibi seyahat adıyla başka diğer ülkelere de gitmektedirler ve bu ülkeler hakkında bilgi sahibi olmaktadır³.

Devletin yükselmesi ve çökmesinde idarecilerin rolüne değinen Abdullah Efendi, din ve devlet gayreti olması gereken Osmanlı ileri gelenlerinin gaflet içinde olduklarını, padişahların ise 60-70 senedir İstanbul'da vakit geçirdiklerini ifade eder. Bu durumun ise halkın zevk ve sefaya düşmelerine, askeriyede, donanmada ve diğer kurumlarda zafiyetin

¹ "Sultan Selim-i Sâlis Devrinde Nizâm-ı Devlet Hakkında Mütâla'at", *Târîh-i Osmani Encümeni Mecmû'ası*, Nr. 41, 1 Kanûn-ı evvel 1332, s. 281-82; Besim Özcan, *Islahatlarla İlgili III. Selim'e Sunulan Lâyhalar (Tatarcık Abdullah Efendi Lâyhası)*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Basılmamış Master Tezi, Erzurum 1985, s. 25.

² *Sultan Selim-i Sâlis Devrinde Nizâm-ı Devlet Hakkında Mütâlaat*, s. 282-83; Besim Özcan, *aynı tez*, s. 26-27.

³ Besim Özcan, *aynı tez*, s. 27-28.

ortaya çıkmasına sebep olduğunu belirterek padişahların İstanbul dışına çıkmalarının önemini açıklamaktadır⁴.

Lâyhada; geçmiş dönemlerin aksine son 60-70 senedir israfın arttığı ve Osmanlı padişahlarının İstanbul'da gökyüzüne yükselmiş binalar, Boğaziçi'nde sahilhaneler yaptırdığı bilgisi yer almaktadır. Tatarcık Abdullah Efendi'ye göre aç açık kalmasına rağmen Osmanlı tebaası çalışıp vergisini ödemiş ancak fakir ve perişan olan halk kasaba ve köylerini terk ederek İstanbul'a göç etmiştir. Bundan dolayı İstanbul'un nüfusu artmış, havası bozulmuştur. Bu problemlere devlet adamları da bir çözüm bulamamış, İstanbul'un yiyecek, içecek ve yakacak ihtiyaçları bile karşılanamaz olmuştur. Abdullah Efendi bütün bunların sebebi olarak padişah ve devlet adamlarının uzun süre İstanbul'da oturmalarını gösterir⁵.

Tatarcık Abdullah Efendi'ye göre bu sıkıntıların ortadan kaldırılması padişahların ve devlet adamlarının selefleri gibi gâh Edirne ve gâh Bursa taraflarına seyahat etmeleri, ülkenin ve halkın durumunu yerinde görüp tedbir almalarıyla mümkündür. Böyle olursa Osmanlı Devleti'nin Köprülü Mehmet Paşa'nın vezareti döneminde olduğu gibi kuvvet kazanacaktır. Halkın padişaha güveni ve bağlılığı artacaktır⁶. Muhtemelen Tatarcık Abdullah Efendi'nin önerisi de dikkate alınarak Osmanlı padişahları Sultan II. Mahmut'tan itibaren memleket gezilerine çıkmaya başlamışlardır.

Tatarcık Abdullah Efendi'nin de belirttiği gibi Sultan II. Mahmut'tan önceki dönemlerde padişahların sefer ve avlanma maksadıyla İstanbul dışına çıktıkları bilinmektedir. Bu vesileyle Padişahlar gittikleri yerlerde türbe ziyaretinde bulunmuşlar, ülkenin ve halkın durumuyla yakından ilgilenmişlerdir⁷. Ancak buradaki temel amacın sefer ve avlanma olduğunu belirtmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz⁸.

⁴ Besim Özcan, "Tatarcık Abdullah Efendi ve İslahatlarla İlgili Layıhası", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Prof. Dr. İbrahim Yarkın'a Armağan, XXXV/1, Ankara 1987, s. 61. vd.

⁵ *Sultan Selim-i Sâlis Devrinde Nizâm-ı Devlet Hakkında Mütâlaat*, Nr. 42; 1 Şubat 1332, s. 321; Besim Özcan, *aynı tez*, s. 28-29.

⁶ Besim Özcan, *aynı tez*, s. 28-32.

⁷ Halime Doğru, *Lehistan'da Bir Osmanlı Sultanı IV. Mehmed'in Kamanıçe-Hotin Seferleri ve Bir Masraf Defteri*, İstanbul 2006, s. 13 vd.; Şerif Korkmaz, "Osmanlı Sultanlarının Gelibolu ve Çanakkale Gezileri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 47, Erzurum 2012, s. 304-308; Hammer, *Devlet-i Osmaniyye Tarihi*, çev. Mehmed Ata, Cilt IX, İstanbul 1335, s. 172-73.

⁸ Bilgilerimiz ve kanaatimiz bu yönde olmasına rağmen Kanuni Sultan Süleyman, I. Ahmed, IV. Murad ve IV. Mehmed'in yurtiçi gezilere çıktıklarını ifade eden kayıtlar bulunmaktadır. Bk. Hammer, *aynı eser*, s. 172-73; Feridun Emecen, "Süleyman I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt XXXVIII, İstanbul 2010, s. 67; Korkmaz, *aynı makale*, s. 304-308; Ziya Yılmaz, "Murad IV", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt XXXI, İstanbul 2006, s. 179.

Osmanlı padişahları, İstanbul içinde ise çeşitli vesilelerle küçük gezintilere çıkmışlardır⁹. Padişahlar tebdil gezmek¹⁰, ava çıkmak, Cuma selamlığı¹¹ ve göç-i hümayun¹² gibi çeşitli sebeplerle şehrin muhtelif yerlerine gitmişlerdir. Bu sırada İstanbul halkının problemleriyle ilgilenmişlerdir. Padişahlar başta asayiş olmak üzere İstanbul'un bütün meseleleriyle yakından ilgilenmişler ve halkla diyalog kurmuşlardır.

Ancak Osmanlı Devleti üç kıtaya yayılmış geniş bir coğrafyayı içine alıyordu. Bu sebeple taşrada yaşayan halk ile hükümdar arasındaki ilişki sadece yazışmalarla sınırlı kalmıştır. Bu nedenle ülkenin durumunu yerinde görmek, halkın şikâyetlerini dinlemek maksadıyla ilk defa Sultan II. Mahmut yurt içi geziler gerçekleştirmiştir. Bu makalede II. Mahmut'tan itibaren Osmanlı padişahlarının yaptığı yurt içi gezileri kronolojik olarak bir bütün hâlinde ele alınacaktır.

Yapılan literatür taramasında padişahların bu gezileriyle ilgili bazı çalışmaların ve yayımların yapıldığı tespit edildi¹³. Ancak padişahların yaptığı gezileri bir bütün olarak ele alan bir çalışmaya rastlanmadı. Ele alınan konu çok geniş bir dönemi ihtiva ettiğinden daha detaylı incelemeler yapıldığı takdirde oldukça kapsamlı yayınların ortaya çıkması

⁹ Abdülkadir Özcan, "Biniş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt VI, İstanbul 1992, s. 184-85.

¹⁰ Necdet Sakaoğlu, "Tebdil Gezme", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt VII, İstanbul 1994, s. 230-31. Osmanlı Devleti'nde padişahların tebdil-i kıyafetle gezmeleri yaygın bir alışkanlıktı. Kanuni Sultan Süleyman haremnden çıkma sipahi elbisesi, II. Osman bostancı, II. Ahmed Mevlevi şeyhi, III. Mustafa kahvecibaşı veya suyolcu, III. Selim humbaracı neferi kıyafeti ile tebdil gezerlerdi. Bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 60-61; Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları –Nizam-ı Cedid- (1789-1807)*, Ankara 1988, s. 95. 1774 – 1789 yılları arasında 15 yıl Osmanlı Devleti'ni idare eden I. Abdülhamid ise ayda altı – yedi kez tebdil-i kıyafetle İstanbul'da dolaşarak gerekli kontrolleri yapmış ayrıca halkın durumunu yakından görmüştür. Padişah bu gezilerine genellikle sabah çıkıp ikindi vakti geri dönmüştür. Bk. Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişah Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774 - 1789)*, İstanbul 2001, s. 47 – 51.

¹¹ Mehmet İpşirli, "Osmanlılarda Cuma Selamlığı (Halk-Hükümdar Münâsebetleri Açısından Önemi)", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 459-471; Çetin Aykurt, "Padişah – Halk Buluşmasını Temin Eden Törenlerden Birisi: Cuma Selamlığı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVI, İzmir 2001, s. 201- 204.

¹² Cahit Telci, "Osmanlı Sultanlarının Yaz Ayı Geleneği: Göç-i Hümayûn", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 491-514.

¹³ Osmanlı padişahlarının yaptığı yurt içi gezilerle ilgili son zamanlarda bir hayli çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Şamil Mutlu, *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati Mehmed Daniş Bey ve Eserleri*, İstanbul 1994; Mevlüt Çelebi, *Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati*, İzmir 1999; Erdoğan Keleş, *Sultan Abdülmecid'in Rumeli Seyahati*, Ankara 2011; Yahya Bağçeci, *Sultan Abdülaziz'in Mısır Seyahati*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2003; Ebru Erdem, *II. Mahmud'un Memleket Gezileriyle İlgili İki Eser: Sefernâme-i Hayr ve Âyatü'l-Hayr*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011; Abdülkadir Özcan, "II. Mahmud'un Memleket Gezileri", *Pror. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, 361-379; Şerif Korkmaz "Sultan Abdülmecid'in İlk Memleket Gezisi (26 Mayıs – 12 Haziran 1844)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı 25, Ankara 2011, s. 83-98; Şerif Korkmaz, "Osmanlı Sultanlarının Gelibolu ve Çanakkale Gezileri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 47, Erzurum 2012, s. 303-318; Mehmet Mercan, "Sultan Abdülmecid'in Rumeli Gezisi Hakkında Bazı Tespitler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XXIV, Sayı 1, İzmir 2009, s. 81-100; Mehmet Mercan, "Sultan Abdülmecid'in Rumeli ve Anadolu'ya Yaptığı Geziler", *Nakş-ı İstanbul Ortaköy Büyük Mecidiye Camii*, Editör: Ahmet Uçar, İstanbul 2015, s. 85-116; Mehmet Mercan, "Osmanlı Padişahlarının İzmit ve Hereke'ye Yaptığı Geziler", *Uluslararası Kara Münsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II*, Cilt I, Kocaeli 2016, s. 687- 699; Darin Stephanov, "Sultan Abdülmecid's 1846 Tour of Rumeila and the Trope of Love", *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, Issue 44, İstanbul 2014, s. 475-498.

muhtemeldir. Bu araştırmanın maksadı, padişahların gezilerini tespit ederek bunları kronolojik olarak ortaya koymanın yanı sıra bundan sonra yapılacak çalışmalar için rehberlik etmektir.

Padişahların Seyahat Etme Sebepleri

Padişahların yurt içi seyahate çıkmalarının çok çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

En başta gelen neden, yazının başında da ifade edildiği gibi, memleketin durumunu yakından görmek, incelemelerde bulunmak, halkın ihtiyaçlarını yerinde tespit etmek ve şikâyetlerini dinlemektir¹⁴. Yani adaletli bir yönetim sağlamaya yöneliktir. Bu durum dönemin gazetelerinde “...*tahkik-i ahvâl-i ahâlî ve fukara...*”¹⁵; “*İzmit, Gemlik ve Bursa ahvâlini muâyene buyurmak...*”¹⁶ şeklinde yer almıştır.

1846 yılında uzun bir yurt gezisine çıkan Sultan Abdülmecid seyahate çıkış sebebini şu şekilde ifade etmektedir:

“Benim vezîr-i me’âlî-*semîrim*;

Her sınıf âhâlî ve teb’â-i saltanat-ı seniyyemiz haklarında derkâr olan niyât-ı hayriyye ve efkâr-ı müşfika-i şâhânemiz iktizâsunca Memâlik-i Devlet-i Aliyye’imizi mezâlim ve ta’addiyâtdan kurtarmağa ve ma’mûriyet-i mülkiye ve râhat-ı umûmiyyenin esbâb-ı sahihasını araştırmağa ne vechile sa’y ü ikdâm itmekde olduğım cümlelerin ma’lûmidir. Eğerçi şimdîye kadar teşebbüs olunan tedâbir ve tedkikatın semeresi olmak üzere usûl-i zulmiyyeye lehü’l-hamd haylice za’af gelmiş ise de külliyyen mündefi’ oldı dinilemeyüb hâlbuki vedî’â-i ilâhiyye olan bunca ibâdullâha ednâ derece bile ta’addî vukû’ına şefkat-ı şâhânemiz kâ’il olmak ihtimâli olmadığından Memâlik-i Devlet-i Aliyye’imizden ba’zılarını görüb ahvâl-i hakikiyelerini bi’z-zât anlamak ve ba’dehû sâ’ir mahallerin hâlini dahi anlardan oldukça istidlâl ile ana göre cümlesinin refâh ve âsâyişini bi-avnihî te’âlâ ikmâl itmek niyet-i hayriyyesiyle bu def’a bi-tevfiki’l-lâhi te’âlâ Rumeli cânibine seyhâhat-ı seniyyemiz tasmîm kılınmıştır.”

2- Dönemin siyasi durumu, gezilerin sebepleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda 1863 yılında Sultan Abdülaziz’in Mısır’a ve 1910 yılında başlayan Arnavut isyanını bastırmak için Sultan V. Mehmed Reşad’ın Rumeli’ye yaptıkları geziler akla gelmektedir.

Sultan Abdülaziz Mısır seyahatine dönemin devlet adamlarının teşviki, Mehmet Ali Paşa isyanından beri âdeta ayrı bir hükümet hâlini almaya başlayan Mısır vilayetinin bağlılığını kuvvetlendirmek ve İsmail Paşa’nın davetine icabet etmek için çıkmıştır¹⁷.

Sultan V. Mehmed Reşad’ın Rumeli’ye yaptığı gezi dönemin siyasi şartlarından dolayı gerçekleşmiştir. Zira o zaman iş başında bulunan İttihad ve Terakki Partisi ileri gelenlerine göre padişahın geziye çıkması ile devletin halk nazarında nüfuz ve itibarı

¹⁴ *Takvim-i Vekayi*, 6 Cemaziyelahir 1260, Nr. 271; *Ceride-i Havadis*, 8 Cemaziyevvel 1260, Nr. 182.

¹⁵ *Takvim-i Vekayi*, 11 Ramazan 1252, Nr. 140.

¹⁶ *Tercüman-ı Ahvâl*, 14 Şevval 1278, Nr. 168.

¹⁷ Yahya Bağçeci, *aymî tez*, s. 15-25.

artacak, Makedonya halkının padişaha ve hükümete bağlılığı sağlanacak ve Arnavutlar da itaat altına alınacaktır¹⁸.

3- Askerî birlikleri denetlemek ve kalelerde, tersanelerde, fabrikalarda, işletmelerde ve yollarda incelemelerde bulunmak da gezilerin temel nedenlerindedir¹⁹. Nitekim hemen bütün padişahlar gittikleri yerde bulunan işletmelerde ve kamu binalarını denetlemişlerdir.

4- Padişahlar dinlenmek, mezar ve türbe ziyaretinde bulunmak amacıyla da gezilere çıkmışlardır. Sultan Abdülaziz'in 1862'de gerçekleştirdiği Bursa gezisi²⁰ ve Sultan II. Abdülhamid'in yaptığı geziler bunlara en güzel örnektir.

5- İnşası tamamlanan kamu binalarının açılışını yapmak ya da tersanede imal edilen gemilerin denize indirilme törenlerine katılmak da padişah gezilerinin nedenleri arasında yer almaktadır.

6- Gezilerin diğer bir amacı da Tanzimat döneminde yapılan uygulamalarla, idari, mali ve sosyal alanda yapılan reformların tebaa tarafından nasıl karşılandığını yerinde görmektir²¹.

7- Sergi açılışına katılmak bu gezilerin nedenleri arasında yer almaktadır. Sultan Reşad'ın 1909 yılında Bursa'ya gitmesi bu sebeptir.

8- Geziler bazen davet üzerine yapılmıştır. Abdülaziz'in Mısır gezisi Mısır Valisi İsmail Paşa'nın daveti üzerine gerçekleşmiştir.

9- Devletin ihtişam ve gücünü göstermek de gezilerin sebepleri arasında yer almaktadır.

Yukarda sıralanan gerekçeler çerçevesinde yurt içi gezisine çıkan ilk padişah Sultan II. Mahmut'tur. II. Mahmut'un gayesi, memleketin durumunu yakından görmek, halkın ihtiyaçlarını yerinde tespit etmek ve şikâyetlerini dinlemektir. Nitekim II. Mahmut, 1828 - 1837 yılları arasında değişik tarihlerde Küçükçekmece, Tekirdağ, Çanakkale, Gemlik, İzmit ve Rumeli taraflarına geziler yapmıştır²². II. Mahmut'tan sonra yönetime gelen padişahlardan Sultan V. Murat (1876) ve Sultan VI. Mehmet Vahdeddin (1918 - 1922) dışındakiler yurt içi gezilere çıkmışlardır.

Padişahların Kronolojik Olarak Yurt İçi Gezileri

Padişahlar gezilerini çoğunlukla günümüz Marmara Bölgesinde yer alan yerleşim yerlerine gerçekleştirmişlerdir. Bununla birlikte İzmir, Rodos, Girit, Mısır, Selanik, Üsküp, Kosova, Varna ve Rusçuk gibi bahsedilen bölgenin dışına da olan yerlere de gerçekleştirilen geziler bulunmaktadır. II. Mahmut'tan başlamak üzere Osmanlı padişahlarının yaptıkları geziler kronolojik olarak aşağıdaki şekildedir:

¹⁸ Mevlüt Çelebi, *aynı eser*, s. 2-4.

¹⁹ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A. MKT. UM*, Nr. 282/39; Abdülkadir Buluş, *Osmanlı Tekstil Sanayii Hereke Fabrikası*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul. 2000, s. 192-94; Ahmed Lütü Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütü Efendi Tarihi*, Haz. Yücel Demirel, Cilt 6-8, Yapı Kredi ve Tarih Vakfı Yayını, İstanbul 1999, s. 1191.

²⁰ *Takvim-i Vekayi'*, 29 Şevval 1278, Nr. 641; *Vak'anüvis Ahmed Lütü Efendi Tarihi*, Haz. M. Münir Aktepe, Cilt X, Ankara 1988, s. 57; Şerif Korkmaz, *Sultan Abdülmecid'in İlk Memleket Gezisi*, s. 88-90.

²¹ Ahmed Lütü, *aynı eser*, Cilt 6-7-8, s. 1153; Erdoğan Keleş, *aynı eser*, s. 17-23.

²² Abdülkadir Özcan, *aynı makale*, s. 361-379; Şamil Mutlu, *aynı eser*, s. 30 vd.

Padişah	Gezinin Yapıldığı Yer	Geziye Çıkış Sebebi	Gezi Tarihi
	Büyükçekmece	Halkın durumunu yerinde görmek ve avlanmak	9-30 Aralık 1828 ²³
	Küçükçekmece-Hadımköy-Büyükçekmece	Halkın durumunu yerinde görmek, avlanmak ve dinlenmek	4 – 29 Ocak 1829 ²⁴
	Büyükçekmece-Silivri-Tekirdağ	Halkın durumunu yerinde görmek	8 – 13 Şubat 1829 ²⁵
	Büyükçekmece ve Küçükçekmece	Dinlenmek ve avlanmak	16 - 20 Ocak 1830 ²⁶
	Edirne	Şehri ve halkın durumunu yerinde görmek	11 Temmuz 1830 ²⁷
	Gelibolu-Çanakkale-Edirne	Halkın durumunu yerinde görmek, yapılan ıslahatları halka tanıtmak	3 Haziran – 5 Temmuz 1831 ²⁸
	Gemlik-İzmit	Askerî birlikleri denetlemek, halkın derdini dinlemek	7 Eylül 1833 ²⁹
	Kartal-Gebze-İzmit	Cami açılışı yapmak, inşası tamamlanan kalyonu denize indirmek, halkın derdini dinlemek, Üsküdar-İzmit posta yolunda incelemelerde bulunmak	21 Kasım-4 ³⁰ Aralık 1836
	Varna-Şumnu-Silistre-Ruşçuk-Tırnova-Edirne-Çorlu	Askerî birlikleri teftiş etmek, ülkenin ve halkın durumunu yerinde görmek	29 Nisan -23 Mayıs 1837 ³¹

²³ Abdülhak Molla, *Tarih-i Livâ Sultan II. Mahmud Portresinden Farklı Bir Kesit*, Haz. Mehmet Yıldız, Ankara 2013, s. 37 – 38; Şamil Mutlu, *aynı eser*, s. 30-31.

²⁴ Abdülhak Molla, *aynı eser*, s. 44-48; Mutlu, *aynı eser*, s. 31.

²⁵ Ahmed Lütfi, *Tarih-i Lütfi*, s. 61-62; Abdülhak Molla, *aynı eser*, s. 49-53; Şamil Mutlu, *aynı eser*, s. 31-33; İlyas Ağa, *aynı eser*, s. 322-23. Abdülkadir Özcan dikkatsizlikten dolayı gezinin yılını bir yıl sonra yani 1245 olarak kaydetmiş, Bk. Abdülkadir Özcan, *aynı makale*, s. 362, bu makaleyi kullananlar da aynı yanlışlığa düşmüşlerdir. Bk. Şerif Korkmaz, *Osmanlı Sultanlarının Gelibolu ve Çanakkale Gezileri*, s. 309.

²⁶ Abdülhak Molla, *aynı eser*, s. 119-121.

²⁷ Şamil Mutlu, *aynı eser*, s. 34.

²⁸ Ebru Erdem, *aynı tez*, s. 9-77; Şamil Mutlu, *aynı eser*, s. 34-40; Şerif Korkmaz, *Osmanlı Sultanlarının Gelibolu ve Çanakkale Gezileri*, s. 309-311; Abdülkadir Özcan, *aynı makale*, s. 363-68.

²⁹ Abdülkadir Özcan, *aynı makale*, s. 368.

³⁰ Abdülkadir Özcan, *aynı makale*, s. 369-70.

³¹ Ebru Erdem, *aynı tez*, s. 84-132; Abdülkadir Özcan, *aynı makale*, s. 370-78; Feldmareşal Helmuth von Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, Çev. Hayrullah Örs, İstanbul 1969, s. 95-108.

Sultan Abdülmeccid (1839-1861)	İzmit-Bursa-Çanakale- Midilli-Gelibolu	Askerî birlikleri teftiş etmek, halkın derdini dinlemek	26 Mayıs – 11 Haziran 1844 ³²
	İzmit	Çuha fabrikasında incelemelerde bulunmak	20 - 23 Nisan 1845 ³³
	Çorlu-Edirne-Ruşçuk- Silistre-Şumnu-Varna	Ülkenin durumunu yerinde görmek, askerî birlikleri teftiş etmek, halkın derdini dinlemek	6 Mayıs - 14 Haziran 1846 ³⁴
	İzmit ve Hereke	Çuha fabrikasında incelemelerde bulunmak	3-7 Mart 1849 ³⁵
	İzmir-Rodos-Girit	Askerî birlikleri teftiş etmek, halkın ve ülkenin durumunu yerinde görmek	1 - 24 Haziran 1850 ³⁶
	Ayastefanos	Dinlenmek için	4-5 Ağustos 1858 ³⁷
	Selanik	Askerî birlikleri denetlemek, halkın derdini dinlemek	23 Temmuz- 4 Ağustos 1859 ³⁸
	İzmit	Halkın derdini dinlemek, avlanmak, incelemelerde bulunmak	28 – 31 Ekim 1861 ³⁹
	İzmit-Gemlik- Bursa	Askerî birlikleri teftiş etmek, halkın derdini dinlemek	12 Nisan 1862 ⁴⁰
	İzmit-Gemlik-Gelibolu	Halkın derdini dinlemek, denize fırkatelerini indirmek	28 Ağustos 1862 ⁴¹

³²Şerif Korkmaz, *Sultan Abdülmeccid'in İlk Memleket Gezisi*, s. 86-95; Mehmet Mercan, *Sultan Abdülmeccid'in Rumeli ve Anadolu'ya Yaptığı Geziler*, s. 93-100.

³³Mehmet Mercan, *Osmanlı Padişahlarının İzmit ve Hereke'ye Yaptığı Geziler*, s. 692; Şerif Korkmaz, *Sultan Abdülmeccid'in İlk Memleket Gezisi*, s. 85.

³⁴Erdoğan Keleş, *aynı eser*; Mehmet Mercan, *Sultan Abdülmeccid'in Rumeli Gezisi Hakkında Bazı Tespitler*, s. 81-97; Darin Stephanov, *aynı makale*, s. 475-498.

³⁵Mehmet Mercan, *Sultan Abdülmeccid'in Rumeli ve Anadolu'ya Yaptığı Geziler*, s. 109.

³⁶Mehmet Mercan, *Sultan Abdülmeccid'in Rumeli ve Anadolu'ya Yaptığı Geziler*, s. 109-112; Ferit Ağazade, *aynı makale*, s. 831-32.

³⁷Mehmet Mercan, *Sultan Abdülmeccid'in Rumeli ve Anadolu'ya Yaptığı Geziler*, s. 113.

³⁸Mehmet Mercan, *Sultan Abdülmeccid'in Rumeli ve Anadolu'ya Yaptığı Geziler*, s. 113.

³⁹Mehmet Mercan, *Osmanlı Padişahlarının İzmit ve Hereke'ye Yaptığı Geziler*, s. 693.

⁴⁰*Takvim-i Vekayi*, 29 Şevval 1278, Nr. 641; *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, Cilt X, s. 57.

⁴¹*Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, Cilt X, s. 77-78.

	İzmit-Gemlik- Gelibolu	Halkın derdini dinlemek, avlanmak, incelemelerde bulunmak	26 Eylül 1862 ⁴²
	İstanbul-İskenderiye-Kahire-İzmir-Çanakkale	Davete icabet etmek, incelemelerde bulunmak	4 Nisan –1 Mayıs 1863 ⁴³
	Yalova-Bozburun	Gezmek, dinlenmek	27 Ekim 1876 ⁴⁴
	Haydarpaşa-İzmit körfezi	Teftiş etmek, gezip dinlenmek, Haydarpaşa Hastahanesi'nde yaralıları ziyaret etmek	9 Kasım 1876 ⁴⁵
	Küçükçekmece	Gezmek, dinlenmek	24 Kasım 1876 ⁴⁶
	Heybeliada civarı-Bozburun	Torpedo denemelerini temaşa etmek	11 Aralık 1876 ⁴⁷
	Küçükçekmece-Adalar	Gezmek ve dinlenmek	12 Şubat 1877 ⁴⁸
	Zeytinburnu	Zeytinburnu'ndaki fabrikaları gezmek	13 Mart 1877 ⁴⁹
	Hereke-Pendik	Hereke'de bulunan ipek fabrikasında incelemelerde bulunmak	2 Nisan 1877 ⁵⁰
	Bursa	Bursa sergisini gezmek	1-4 Eylül 1909 ⁵¹
	İzmit	Halkın durumunu yerinde görmek	27 – 28 Ekim 1909 ⁵²
	Edirne	Halkın derdini dinlemek, incelemelerde bulunmak	26 Ekim - 3 Kasım 1910 ⁵³
	Selanik-Üsküb-Piriştine-Kosova	Balkanlarda vukubulan siyasi karışıklıkların önüne geçmek	5-26 Haziran 1911 ⁵⁴

⁴² Mehmet Mercan, *Osmanlı Padişahlarının İzmit ve Hereke'ye Yaptığı Geziler*, s. 694-95.

⁴³ Yahya Bağçeci, *aynı tez*, s. 27-65; *Vak'anüvis Ahmed Lûtfi Efendi Tarihi*, Cilt X, s. 88-89; Şerif Korkmaz, *Osmanlı Sultanlarının Gelibolu ve Çanakkale Gezileri*, s. 314-15.

⁴⁴ *II. Abdülhamid'in Baş Mâbeyn Feriki Eğinli Said Paşa'nın Hatırâtı I-II (1876-1880)*, Haz. Davut Erkan, İstanbul 2011, s. 91.

⁴⁵ *Aynı eser*, s. 93-94.

⁴⁶ *Aynı eser*, s. 95.

⁴⁷ *Aynı eser*, s. 100.

⁴⁸ *Aynı eser*, s. 129.

⁴⁹ *Aynı eser*, s. 131.

⁵⁰ *Aynı eser*, s. 139-40.

⁵¹ Sabite Şimşek, *1909 Bursa Sergisi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014, s. 35-45; Arif Kolay, "Türk Modernleşmesine Sergilerin Katkısı: 1909 Bursa Sergisi Örneği", *Türk Modernleşmesi*, Editör: Arif Kolay, İstanbul 2013, s. 283-86.

⁵² Haluk Selvi, "Sultan V. Mehmed Reşad'ın İzmit Seyahati (27-28 Ekim 1909)", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II*, Cilt. II, Kocaeli, s. 925-946; Mehmet Mercan, *Osmanlı Padişahlarının İzmit ve Hereke'ye Yaptığı Geziler*, s. 695-96.

⁵³ *Tanin*, 14 Teşrin-i evvel 1326 Nr. 773, s. 2; *Tanin*, 22 Teşrin-i evvel 1326, Nr. 781, s.1.

⁵⁴ Mevlüt Çelebi, *aynı eser*, s. 86.

Gezilerde Gerçekleştirilen Faaliyetler

Osmanlı padişahları yurt içinde gerçekleştirmiş oldukları seyahatlerde çeşitli faaliyetlerde de bulunmuşlardır. Öncelikli olarak halkla yakından ilgilenmişler, şikayet ve isteklerini dinlemişler ve ihtiyaç sahibi olanlara ayni ve nakdî yardımlarda bulunmuşlardır. Yine hemen bütün gezilerde ziyaret edilen şehirlerin idarecileri ve önde gelenleri kabul edilmiş ve onlar çeşitli hediyelerle taltif edilmişlerdir. Gezi güzergâhında bulunulan yerleşim yerlerinin ve halkın problemlerinde yerinde çözümler üretilmiştir. Gezilerin maksadına uygun olarak askerî birlikler denetlenmiş, ülkenin durumu yerinde görülmüş, yollarda, sanayi işletmelerinde ve kamu binalarında incelemelerde bulunulmuş, inşası tamamlanan gemiler denize indirilmiş ve türbe ziyaretleri gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen bu faaliyetlerden bazı örnekler şöyledir.

Halka Ayni ve Nakdî Yardımların Yapılması

Geziye çıkan padişahların hemen hepsi fakir fukaraya nakdi ve ayni yardımlarda bulunmuşlardır. Bu konuda II. Mahmud'un 1837 yılında gerçekleştirdiği Rumeli gezisine katılan Helmuth von Moltke'nin gözlemleri şöyledir:

"Padişah her yerde çok önemli miktarda para bırakıyor ve bunlardan önce ikamet ücretleriyle yolculuğun sebep olduğu masraflar ödeniyor, geri kalanından padişaha isim üzerine listeleri sunulmuş olan fakirler paylarını alıyor.

Yalnız camilerden değil, kiliselerden de tamire muhtaç olanlara para veriliyor. Ne olurdu bu paralar asıl ellere geçmiş olsaydı! Çünkü memurların çok yaygın ve derinlere kök salmış olan ahlâksızlığı, hükümetin savaşmak zorunda olduğu en çetin engel!

*Yakın köylerin halkı hükümdarlarını selamlamak için yolda sıralanıp duruyorlar. Alayın gerisinde padişahın darphane emini ve hazinedarı Ermeni Duhsoglu, ağır yüklü bir araba ile geliyor, her yeni halk topluluğunun önünde duruyor ve bir hayli ağırlıkta gümüş paraları köylülere dağıtıyor."*⁵⁵

Yine benzer şekilde Sultan Abdülmecid, Abdülaziz ve V. Mehmed Reşad da yardımlarda bulunmuşlardır. Mesela Sultan Abdülmecid'in 40 gün süren Rumeli gezisinde 721 kişiye toplam 8.150 kuruş yardım yapılmıştır. Ayrıca Varna'da halka tohumluk olarak buğday yardımında bulunulmuştur⁵⁶.

Sultan Abdülaziz 1862'de gerçekleştirdiği İzmit gezisinde 47 kişiye nakdî yardımda bulunmuştur. Yine Mısır gezisi dönüşünde uğradığı İzmir'de yardımlarda bulunmuştur. İzmirli fakirlere dağıtılmak üzere Vali Ahmed Paşa'ya 150.000 kuruş tahsis edilmiştir. Burada bulunan Müslümanlara cami, okul, hastane tekke ve fakirler olmak üzere 345 kuruş, benzer şekilde okul, kilise hastane için Katoliklere 120.000 kuruş, Ortodokslara (Rumlara) 80.000 kuruş, Ermenilere 65.000, Yahudilere 40.000 kuruş, Protestanlara 15.000 kuruş para yardımında bulunulmuştur⁵⁷.

⁵⁵ Moltke, *aynı eser*, s. 106.

⁵⁶ Erdoğan Keleş, *aynı eser*, s. 66-67.

⁵⁷ Yahya Bağçeci, *aynı tez*, s. 51.

Taltifler

Çalışanların motivasyonunu artırmaya ve başarılı olanların ise ödüllendirilmesine dönük faaliyetler gezilerde önemli bir yer teşkil etmektedir. Geziye çıkan padişahlar gittikleri yerlerde nişan ve rütbeler dağıtmışlardır⁵⁸. Bütün padişahlar gittikleri yerlerin ileri gelenlerini taltif etmiş onlara nişan ve madalyalar vermiştir. Mesela Sultan Abdülaziz Mısır gezisinde başta Mısır Valisi İsmail Paşa olmak üzere Valinin amcası Abdülhalim Paşa'yı Nişan-ı Osmani ile taltif etmiş, ayrıca memurlara da nişanlar vermiştir⁵⁹. Yine aynı gezide İzmir Valisi ve memurları da taltif edilmiştir.

İmar Faaliyetleri

Gerçekleştirilen gezilerde ihtiyaca binaen yeni binalar inşasına başlandığı ve mevcutların da tamir ettirildiği görülmektedir. Mesela Sultan Abdülmecid 1846 yılında gerçekleştirdiği Rumeli gezisinde Meriç nehri ve Enez limanının ıslahı ve çok sayıda cami ile minarenin tamir ettirilmesi için gerekli tahsisatları sağlamıştır⁶⁰. Yine Sultan V. Mehmed Reşad Rumeli gezisinde Piriştine'de Ezher ayarında eğitim vermesi planlanan bir medrese yaptırılmasını kararlaştırmış ve temellerini atmıştır⁶¹. Yine Selanik'te belediye hastanesinin inşaatına başlanılmıştır⁶².

Kamu Düzenini Sağlamaya Yönelik Tedbirlerin Alınması

Sultan Abdülmecid 1846'da Rumeli seyahati sırasında müşahede ettiği güvenlik zafiyeti sebebiyle zabtiye askerleri için çeşitli tedbirler hazırlamıştır⁶³. V. Mehmed Reşad da Rumeli'ye yaptığı seyahatte Arnavut asiler için af ilan etmiştir. Suç işleyenler ve isyancılar affedilerek Balkanlarda sükunetin sağlanmasına dönük adımlar atılmıştır⁶⁴. Ancak af çıkarılmasına rağmen Karadağ sınırında Malisörlerle Şevket Turgut Paşa'nın kumanda ettiği birlikler arasında çarpışmaların önü alınamamıştır. Malisörler ilan edilen affi kabul etmemişlerdir⁶⁵.

Günümüzde de önemli bir toplumsal bir problem olan kan davalarını önlemek için Sultan V. Mehmed Reşad 30 bin lira diyet parası tahsis etmiştir⁶⁶.

Diğer Faaliyetler

Geziye çıkan padişahlar halkın şikayetlerini dinlemişler ve bu konuda verilen arzuhallerin takipçisi olmuşlardır. Mesela Sultan Abdülmecid'e Rumeli gezisinde çeşitli

⁵⁸ Erdoğan Keleş, *aym eser*, s. 58-65; Mevlüt Çelebi, *aym eser*, s. 70, 82.

⁵⁹ Yahya Bağçeci, *aym tez*, s. 37, 41, 43.

⁶⁰ Erdoğan Keleş, *aym eser*, s. 75-86, 100-101.

⁶¹ Mevlüt Çelebi, *aym eser*, s. 60.

⁶² Mevlüt Çelebi, *aym eser*, s. 70.

⁶³ Erdoğan Keleş, *aym eser*, s. 93-95.

⁶⁴ Mevlüt Çelebi, *aym eser*, s.45, 61.

⁶⁵ Mevlüt Çelebi, *aym eser*, s. 66.

⁶⁶ Mevlüt Çelebi, *aym eser*, s. 62, 64.

şikâyet konularını ihtiva eden 25 adet arzuhal verilmiştir. Padişahın da bu şikâyetlerin bizzat takipçisi olduğu görülmektedir⁶⁷.

Çocukların ölümlerine neden olan çiçek hastalığının önlenmesine dönük tedbirler alınmıştır. Nitekim Sultan Abdülmecid 1846 Rumeli gezisinde aşı yaptırmamış olan halk ve çocuklara çiçek aşısı yaptırtmıştır⁶⁸.

Osmanlı padişahları gerçekleştirdikleri geziler süresince güzergahta bulunan gerek kendi ecdatlarının gerekse İslam alimlerinin türbelerini ziyaret etmişlerdir. Askeri birlikler denetlemişler, atış yaptırmışlardır.

Sonuç

Sultan II. Mahmud ve ondan sonra gelen bütün padişahlar -V. Murad (1876) ve VI. Mehmed Vahideddin (1918 -1922) hariç- hepsi çeşitli sebeplerle yurt içinde çok sayıda seyahat etmişlerdir. Ancak sayıca en çok seyahat eden padişah II. Mahmut'tur. Sultan Abdülaziz ise sadece Rumeli ve Anadolu toprakları ile yetinmeyerek Mısır'a seyahat eden tek padişaktır. Padişahların en çok İzmit ve Bursa'ya seyahat gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Osmanlı Padişahlarının yurt içi geziler yaparak halkın durumunu yakından takip etmişler ve bir üst yönetim halk kaynaşması gerçekleşmiştir. Bu gezilerde halkın bazı problemleri çözülmüş, fakir fukaraya yardım edilmiştir. Yine Yıldız'dan ayrılmaz denilen Sultan II. Abdülhamid'in hükümdarlığının ilk yıllarında geziye çıktığı ve halkın içine girdiği görülmektedir.

Padişahların Rumeli ve Mısır'a yaptıkları gezilerden arzu edilenin neticesinin sağlanamadığı anlaşılmaktadır. Çünkü gerek Mısır gerek Rumeli toprakları geziler gerçekleştikten bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin kontrolünden çıkacaktır.

Yapılan değerlendirmeler neticesinde padişahların yurt içi gezileri ile alakalı son zamanlarda yapılmış olan çalışmaların yeterli olmaması sebebiyle, konunun daha etraflıca incelenerek kapsamlı yayınların yapılmasının gerekli olduğunu ifade etmek mümkündür.

Kaynaklar

Arşiv Belgesi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A. MKT. UM, Nr. 282/39.

Gazeteler

Ceride-i Havadis, 8 Cemaziyevvel 1260, Nr. 182.

Takvim-i Vekayi, 11 Ramazan 1252, Nr. 140; 6 Cemaziyelahir 1260, Nr. 271; 29 Şevval 1278, Nr. 641

Tanin, 14 Teşrin-i evvel 1326, Nr. 773; 22 Teşrin-i evvel 1326, Nr. 781.

Tercüman-ı Ahvâl, 14 Şevval 1278, Nr. 168.

⁶⁷ Erdoğan Keleş, *aynı eser*, s. 95-99; Mehmet Mercan, *Sultan Abdülmecid'in Rumeli Gezisi Hakkında Bazı Tespitler*, s. 96.

⁶⁸ Erdoğan Keleş, *aynı eser*, s. 42-43.

Kitap ve Makaleler

- Abdülhak Molla. *Tarih-i Livâ Sultan II. Mahmud Portresinden Farklı Bir Kesit*. Haz. Mehmet Yıldız. Ankara. (2013).
- Ahmed Lûtfî. *Tarih-i Lûtfî*. II. İstanbul. (1291).
- Ahmed Lûtfî Efendi. *Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*. Haz. Yücel Demirel. 6-7-8. Tarih Vakfı ve Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları. İstanbul. (1999).
- Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*. Haz. M. Münir Aktepe. X. Ankara (1988).
- Aykurt. Çetin. (2001). "Padişah – Halk Buluşmasını Temin Eden Törenlerden Birisi: Cuma Selâmlığı". *Tarih İncelemeleri Dergisi*. XVI. İzmir. 201- 204.
- Bağçeci. Yahya. (2003). *Sultan Abdülaziz'in Mısır Seyahati*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Buluş. Abdülkadir. (2000). *Osmanlı Tekstil Sanayii Hereke Fabrikası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.
- Çelebi. Mevlüt. (1999). *Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati*. İzmir.
- Doğru. Halime. (2006). *Lehistan'da Bir Osmanlı Sultanı IV. Mehmed'in Kamanıçe-Hotin Seferleri ve Bir Masraf Defteri*. İstanbul.
- Emecen. Feridun. (2010). "Süleyman I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. XXXVIII. İstanbul. 62-74.
- Erdem. Ebru. (2011). *II. Mahmud'un Memleket Gezileriyle İlgili İki Eser: Sefernâme-i Hayr ve Âyatü'l-Hayr*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul
- Ferit Ağazâde (1951). "Abdülmedid'in Giridi Ziyareti". *Tarih Dünyası*. 2(19). İstanbul. 831-32.
- Hafız Hızır İlyas Ağa. *Tarih-i Enderun –Letaif-i Enderun*. Haz. Cahit Kayra. İstanbul. (1987).
- Hammer. *Devlet-i Osmaniyye Tarihi*. Çev. Mehmed Ata. IX. İstanbul 1335.
- II. Abdülhamid'in Baş Mâbeyn Feriki Eğinli Said Paşa'nın Hâtıratı I-II (1876-1880)*. Haz. Davut Erkan. İstanbul. (2011).
- İpşirli. Mehmet. (1991). "Osmanlılarda Cuma Selâmlığı (Halk-Hükümdar Münâsebetleri Açısından Önemi)". *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*. İstanbul. 459-471.
- Karahüseyin. Güller. (1997). *Sultan Abdülmedid'in Hatt-ı Hümayunları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Karal. Enver Ziya. (1988). *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları –Nizam-ı Cedit- (1789-1807)*. Ankara.
- Keleş. Erdoğan. (2011). *Sultan Abdülmedid'in Rumeli Seyahati*. Ankara.
- Kolay. Arif. (2013). "Türk Modernleşmesine Sergilerin Katkısı: 1909 Bursa Sergisi Örneği". *Türk Modernleşmesi*. Editör: Arif Kolay. İstanbul. 263-288.
- Korkmaz. Şerif. (2011). "Sultan Abdülmedid'in İlk Memleket Gezisi (26 Mayıs – 12 Haziran 1844)". *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)-25*. Ankara. 83-98.
- Korkmaz. Şerif. (2012). "Osmanlı Sultanlarının Gelibolu ve Çanakkale Gezileri". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. Sayı 47. Erzurum. 303-318.

- Mercan. Mehmet. (2009). "Sultan Abdülmecid'in Rumeli Gezisi Hakkında Bazı Tespitler". *Tarih İncelemeleri Dergisi*. XXIV(1). İzmir. 81-100.
- Mercan. Mehmet (2015). "Sultan Abdülmecid'in Rumeli ve Anadolu'ya Yaptığı Geziler". *Nakş-ı İstanbul Ortaköy Büyük Mecidiye Camii*. Editör: Ahmet Uçar. İstanbul. 85-116.
- Mercan. Mehmet. (2016). "Osmanlı Padişahlarının İzmit ve Hereke'ye Yaptığı Geziler". *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II*. I. Kocaeli. 687-699.
- Moltke. Feldmareşal Helmuth von. 1969. *Moltke'nin Türkiye Mektupları*. Çev. Hayrullah Ö. İstanbul.
- Mutlu. Şamil. (1994). *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati Mehmed Daniş Bey ve Eserleri*. İstanbul.
- Özcan. Abdülkadir. (1991). "II. Mahmud'un Memleket Gezileri". *Pror. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*. İstanbul. 361-379.
- Özcan. Abdülkadir. (1992). "Biniş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. VI. İstanbul. 184-85.
- Özcan. Besim. (1985). *Islahatlarla İlgili III. Selim'e Sunulan Lâyihalar (Tatarcık Abdullah Efendi Lâyihası)*. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Basılmamış Master Tezi. Erzurum
- Özcan. Besim. (1987). "Tatarcık Abdullah Efendi ve Islahatlarla İlgili Lâyihası". *Türk Kültürü Araştırmaları. Prof. Dr. İbrahim Yarkın'a Armağan*. XXXV (1). Ankara. 55-65.
- Sakaoğlu. Necdet. (1994). "Tebdil Gezmek". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. VII. İstanbul. 230-31.
- Sarıcaoğlu. Fikret. (2001). *Kendi Kaleminden Bir Padişah Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*. İstanbul.
- Selvi. Haluk. (2016). "Sultan V. Mehmed Reşad'ın İzmit Seyahati (27-28 Ekim 1909)". *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II*. II. Kocaeli. 925-946.
- Seyahatnâme-i Hümayûn*. (Basım yeri ve yılı yok).
- Stephanov. Darin. (2014). "Sultan Abdülmecid's 1846 Tour of Rumeila and the Trope of Love". *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottaman Studie* Issue 44. İstanbul. 475-498.
- "Sultan Selim-i Sâlis Devrinde Nizâm-ı Devlet Hakkında Mütâlaat". *Târîh-i Osmanî Encümeni Mecmûası*. Nr. 41. 1 Kanûn-ı evvel 1332; 257-284; Nr. 42. 1 Şubat 1332. 321-346.
- Şimşek, Sabite. (2014). *1909 Bursa Sergisi*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Telci, Cahit. (1999). "Osmanlı Sultanlarının Yaz Ayı Geleneği: Göç-i Hümayûn". *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*. İzmir. 491-514.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. 1988. *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*. Ankara
- Yılmaz, Ziya. (2006). "Murad IV". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. XXXI. İstanbul. 177-183.